

УДК 342.7

Л. Н. Кисляк
старший викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ЯКОВИЧА ФРАНКА

Іван Якович Франко сягнув вершин української та вселюдської культури як геніальний поет, письменник, мислитель, громадський діяч, філософ, увійшов у свідомість суспільства свого часу й наступних епох як людина, яка акумулювала національно-культурні та національно-політичні здобутки всіх попередніх поколінь. Його пізнання базувалось на національній основі й загальнолюдських цінностях, він усе, що міг, зробив для утвердження її самобутності, завдяки його зусиллям Україна почала виходити зі стадії невідомості. Однак, на жаль, цей процес затягнувся на століття, а Україна так і не пододала комплекс державної неповноцінності.

Україна – молода держава, яка стоїть на політичному роздоріжжі, не маючи єдиної ідеології для сповідування. Це означає, що немає стрижня, який би утримував суспільство разом, надавав йому мету, спрямовував, робив стійким до зовнішніх подразників і гасив внутрішні суперечності. І саме за такої ситуації необхідно звернутись до однієї з найвидатніших постатей в українській історії – відомого громадського діяча Івана Франка. Саме тепер його політичні погляди, ідеї щодо державного будівництва, які не могли бути реалізовані сто років тому, стають актуальними [1, с. 292].

Дослідженню політико-правових поглядів Великого Каменяра присвятили свої праці такі вчені, як О. Забужко, М. Возняк, І. Макаровський, О. Скакун, Я. Грицак, Д. Павличко, О. Копиленко та інші. Однак кількість юридичних праць у сфері досліджень державотворчих і політичних поглядів Івана Франка є недостатньою. Зміни в сучасній культурі надають новий поштовх до розвитку українознавчих досліджень і можливість комплексного підходу до вивчення історичних явищ та осіб, національного буття українців. На сучасному етапі становлення української науки посилюється увага до процесів культурного розвитку та впливу особистості на розвиток соціуму. Тому необхідне дослідження політико-правових поглядів Івана Франка як формовиявів національного самоствердження подвижників української нації, а також їх впливу на розвиток національної ідентичності українців.

У період розбудови України, у час, коли юриспруденція, політологія, судова система потребують змін, а також із нагоди 160-річного ювілею Великого Каменяра актуальним є вивчення його державницьких поглядів. Відповідно, метою статті є здійснення комплексного й системного політико-правового аналізу творчості видатного українського письменника з позиції висвітлення його державотворчих ідей в умовах розбудови незалежної України [2, с. 116].

Життя простого народу, його проблеми й мудрість були основним джерелом творчості І. Франка. Він був сином селянина та досконало знав проблеми селян у Галичині не з розмов і газетних статей, а бачив усе на власні очі. І. Франко досліджував проблему простого народу в Україні впродовж усього свого життя. Для вирішення селянського питання письменник навіть балотувався до Австрійського парламенту, проте вибори програв, оскільки вони були сфальсифіковані [3, с. 41].

Свої роздуми з приводу соціального, економічного, політичного й культурного стану українського народу, зокрема галицьких селян, він зв'язав із досягненням європейської політичної та правової думки.

В умовах соціального й національного гноблення населення України І. Франко спрямовував свою діяльність на підвищення національної самосвідомості народу. Він хотів бачити Україну серед розвинених висококультурних націй Європи.

Політико-правові погляди І. Франка були сформовані під впливом революційних перетворень, які відбулись у Європі в XIX ст. На початку XX ст. соціально-політична думка в Україні відтворювала перехід українського національно-визвольного руху від стадії культурного українофільства й просвітництва до організованого просвітництва народу та активізації боротьби за визволення народу з-під гніту. Життєвим кредо багатьох політичних діячів в Україні ставала підтримка й розвиток національного руху за встановлення державності в Україні.

У сучасних соціально-економічних, політичних і духовних умовах життя українського суспільства особливої ваги набирають політичні та

правові погляди І. Франка. Вони можуть сприяти осмисленню свого минулого та прогнозу свого майбутнього без втрат надбання для нащадків.

Суспільний ідеал І. Франка найяскравіше відбиває глибину його світогляду, розуміння закономірностей історичного розвитку. Мрія про незалежну Україну пронизує всю творчість письменника-демократа. У багатьох наукових працях і художніх творах він викладає розуміння соціальної перспективи, малює картини світлого майбутнього рідного народу й усього людства.

Іван Франко є одним з організаторів Русько-Української радикальної партії. На відміну від більшості вчених, І. Франко не прагнув обґрунтувати свій ідеал суспільства абстрактними поняттями добра й справедливості, а показував його як неминучий суспільний результат усієї історії. У цьому контексті його погляди знаменують важливий етап розвитку громадської думки [4, с. 82].

Аналізуючи політичні погляди Івана Франка, простежуємо проблеми суспільства та держави; аграрну проблему, її вирішення в Галичині, загальні принципи розв'язання селянського питання; проблеми робітників, обґрунтування їх ролі в боротьбі за соціальне й національне визволення. На ранньому етапі творчості Іван Франко був соціалістом, проте не виступав за диктатуру пролетаріату, акцентував увагу на загальнолюдських, а не класових цінностях. Значну увагу він приділяв також проблемам економічного, політичного й соціокультурного розвитку України.

Іван Франко, розкриваючи в 1870-х рр. революційний перехід від капіталістичних до соціалістичних відносин, зазначав, що всесвітня революція кардинально змінить тогочасний суспільний лад, докорінно перетворить систему соціально-економічних і політичних відносин. Причому, як вважав І. Франко, соціальна революція не повинна обов'язково приводити до пролиття крові, що є результатом тиранії й жорстокості панівних сил, низького рівня матеріального та духовного розвитку суспільства. З прогресом суспільства, розширенням матеріальної й духовної сфери можливість у мирному завершенні революції зростає. І. Франко проводить думку про освіту народу, щоб відвернути кровопролиття через посилення гноблення.

На думку Івана Франка, в умовах соціалізму держава зникає, державу та політику замінить діяльність самих громад, спільностей. Кожна громада в краю, як і кожна особа в громаді, є вільною, організовує своє життя по-своєму, і ніхто не має права диктувати їй згори які-небудь правила. Вона спілкується з іншими заради спільної праці та здійснення спільних справ, які не може здійснити одна громада, і лише така спільність може створювати справедливий суспільний лад та злагоду між громадами. Громадсько-державний

принцип, що лежить в основі федерації осіб і громад, які створюються винятково заради інтересів і потреб, захищає й гарантує свободу особи та громади, визначає відносини між особою й общиною, їх права та обов'язки, залишаючи необмежену свободу слова, освіти, способу життя, сусідства, встановлення рівності, праці, справедливості. Спільно вирішуються також спірні питання, захист від зовнішніх ворогів. Громадівсько-федеративний принцип також визначає відносини між общинами, об'єднаннями й народами. Федерація зберігає та захищає автономію особи, общини, народу. Щоправда, пізніше Іван Франко змінює акценти: не відкидаючи федералістські відносини, вважає, що федерація може бути плідною між самостійними державами, підкреслюючи, що пропонувані концепції не можуть бути панацеєю та не можуть реалізуватись у тому вигляді, у якому пропонуються, однак сприятимуть пошуку шляхів вирішення проблем. Саме з таких позицій розглядається ідея «народної держави», озвучена теорією німецьких соціал-демократів. Розкриваючи зміст народної держави, Іван Франко вказує, що за такою програмою свідомі й організовані робітники парламентським шляхом зможуть перетворити сучасну державу, засновану на пануванні одних і пригнобленні інших та експлуатації, на народну, що панівне становище у вирішенні всіх проблем в інтересах народу займуть представники народу. Хоча вже тоді І. Франко піддавав сумнівам правоту створення народної держави, пізніше, на початку ХХ ст., він скептично ставився до ідеї народної держави та робив висновок, що соціалізм соціал-демократів, народна держава, пов'язаний із нею соціалізм соціал-демократів не принесуть щастя народу, не створять рай на Землі. Усунення всіх лих існуючого ладу, його вдосконалення, упровадження досягнень науки в практику – ось у чому він бачив шлях людства, просування цивілізації шляхом прогресу.

Варто зазначити, що І. Франко не був спеціалістом у сфері юриспруденції, проте інтерес до вивчення права виявляв ще в студентські роки, навчаючись на філософському факультеті Львівського університету. Цей інтерес письменника підкріплювався практикою суспільно-політичної діяльності, якою І. Франко займався в період свого навчання в університеті. Його діяльність привела письменника до проблем вирішення різних правових питань, які склались у тогочасному суспільстві. Іван Франко звернув увагу на закономірності історичного розвитку права й держави, співвідношення права та економіки, політики й державної ідеології, на можливі напрями впливу права на суспільний розвиток, співвідношення права й закону, залежність прав і свобод особисті від реальних соціальних гарантій, які надаються державою [5, с. 65].

У контексті виникнення людського суспільства І. Франко розглядає природне право та суспільний договір. Поняття «право», як він писав, використовується найрізноманітніше: для визначення не лише права, а й релігійних догматів, правил моралі, законів природи тощо. Відрізняється й розмежується етика (сфера оцінок, суджень про добро та зло тощо), науки про законотворчість (уявлення про те, яким має бути право, суспільство) і власне наука про право тощо. Необхідність держави обумовлюється об'єднанням окремих сил для спільної мети, уряд підтримує громадську солідарність, перешкоджаючи окремим силам розірвати суспільну цілісність. Значне місце І. Франко приділяє концепції держави, аналізує саме виникнення й розвиток держави, простежує ступені її становлення від утворення общин і формування суспільних відносин до утворення самої держави.

У контексті філософської концепції культури Іван Франко розглядає проблему соціокультурного розвитку, простежує сам культурно-історичний процес. Поступ у культурі – це єдність надбань і втрат, піднесення й занепад, процес творення та знищення, рух уперед і застій. Історія не знає стрибків, оскільки в ній виявляється безперервність і наступність людського буття. Культури народів розвиваються нерівномірно у своїх складових частинах: одні з них забігають далеко вперед лінією прогресу, другі тримаються середини, треті дуже відстають, а четверті заходять у глухий кут. Звертається увага на драматичний характер соціокультурного розвитку України (постійну боротьбу із сусідніми народами й державами за незалежність), складність у вирішенні питань розвитку культури української нації, окультурення якої відбувається на межі регіонів: Схід – Захід, Північ – Південь. Геополітичний фактор відіграє подвійну роль для України, створює об'єктивні можливості для інтенсивного культурного обміну, водночас визначаючи безперервний й безперечний геополітичний акти в ставленні до України. Важливим стратегічним завданням, що стоїть перед українською громадою, є відтворення з величезної української етнічної маси «суцільного культурного організму». Саме така соціокультурна національна структура має бути здатною до успадкування «загальнолюдських культурних здобутків, без яких жодна нація і жодна хоч яка сильна держава не може відбутись». «Окультурення» української нації має відбуватись у двох основних напрямках: окультуренні зсередини – залучення нових поколінь до кращих надбань народу (розвиток етносу за рахунок акумуляції власної національної спадщини й оволодіння нею), окультуренні ззовні – асиміляція культурних цінностей інших культур за рахунок максимально широких зв'язків українського народу з іншими народами.

Іван Франко добре знав монархічне законодавство Австро-Угорської імперії та Польщі, під владою яких перебували українські землі. Письменник намагався вдосконалити право власності, урегулювати право селян на земельні наділи. Також він орієнтувався в конституційному праві, вивчав кримінальне, цивільне й земельне законодавство Австро-Угорщини, цікавився питаннями міжнародного права. Його передвибірні виступи містять оцінки законодавчих актів уряду та актів правозастосування. Багато положень І. Франка про право й закон, кримінальну юстицію та законність склалися під впливом соціалістичних ідей або збіглися з ними.

Розглядаючи справедливість і право, справедливість і рівність у тісному зв'язку, він не прирівнював їх, а оцінював право з позиції справедливості. На думку письменника, право покликане регулювати відносини між людьми, користування й розподіл продуктів праці, а також охороняти свободу й недоторканність особистості, а не державу в особі бюрократичного апарату. І. Франко вимагав, щоб у праві були втілені ідеї гуманізму, справедливості, прав і свобод особи й суспільства [6, с. 20].

Право та закон він правильно розглядав як генетичні й функціонально пов'язані інститути, не ототожнював їх. У поняття закону письменник вкладав певний зміст. Так, за Конституцією Австрії 1867 р. уряд мав право самостійно видавати закони в проміжку між сесіями парламенту та часто використовував цей метод, спеціально робив усе можливе для відстрочки засідань парламенту або розпускав його. В Австро-Угорській імперії постанови уряду прирівнювались до законів, які видавав парламент. До законів були прирівняні навіть нормативно-правові акти Галицького Сейму, так звані укази.

На відміну від австрійських учених, які виділяли закони конституційні, основні й династичні, І. Франко поділяв закони на загальнодержавні (для Австро-Угорщини) і місцеві (для Галичини) [7, с. 235]. Загальні закони І. Франко поділяв на повсякденні й конституційні. Укази, які видавав Галицький Сейм, письменник вважав повсякденними законами місцевого значення. У теоретичному та правовому значенні такий підхід до класифікації законів у часі й просторі був прогресивним, І. Франко дотримувався думки, що уряду необхідно заборонити видавати закони (ст. 14 Конституції Австрії 1867 р.), залишивши це право лише за парламентом.

Особливу увагу І. Франко приділив вивченню Конституції Австрії 1867 р. Письменник називав її «паперовою», «формальною», шкідливою для простого селянина, проте вигідною для панівного класу й владної верхівки.

На переконання І. Франка, це була антинародна конституція, яка заперечувала гарантію будь-

яких прав і свобод людини. Письменник зазначав, що в цьому документі взагалі не закріплювались будь-які гарантії для реалізації основних прав населення Галичини, а відсутність гарантій законних прав призводила до повного порушення конституційних прав простого народу [8, с. 453].

Іван Франко виступав пристрасним пропагандистом нового суспільного ладу – соціалізму. Він був ідеологом соціалізму в Галичині, що позначилось на його діяльності. Тому, проаналізувавши творчість письменника, бачимо, що він торкається правової проблематики регулювання суспільних відносин, побудови правової держави, забезпечення всім громадянам рівних свобод і можливостей, реформи місцевого самоврядування. Можна здивуватись, наскільки глибоко письменник проник у суть усіх цих проблем. Його роботи були покликані підняти людей на боротьбу проти Австро-Угорської імперії та створити українську незалежну державу [9, с. 567].

Перебуваючи під впливом декабристів і представників англійського лібералізму, він обстоював концепцію суспільства, що ґрунтується на ідеї об'єднання гармонійно розвинених особистостей. Шлях до цього ідеалу – федералізм із максимальною децентралізацією й самоврядуванням громад та областей. У листі до Івана Франка М. Драгоманов так викладав своє розуміння моделі нової української держави: «Принципи сучасної всевітньої цивілізації найбільш відповідні поступові: лібералізм у його найпошлюбнішій формі, федералізм – у справах державних, демократизм – у справах соціальних із найтвердішою гарантією – асоціацією в справах економічних, раціоналізм – у справах письменництва, наукових» [10, с. 83].

Відомий учений, громадський діяч І. Лисяк-Рудницький писав про молодого І. Франка: «У перший період він став соціалістом, проте яскравого драгоманівського ліберального й персоналістського складу» [11, с. 130].

З 1895 р. світогляд І. Франка еволюціонує, і вже до 1905 р. він формулює власну концепцію українського демократичного націоналізму.

Недоліком українського лібералізму минулої доби була недооцінка національного в системі світоглядних засад суспільства та ролі держави в співвідношенні з іншими суспільно-політичними інститутами. Водночас ключове місце відводилось концепції демократії, особливо певним принципам прямої демократії в організації державної влади, регіонального й місцевого самоврядування. Програмні ідеї лібералів здавались нереальними для українських земель у складі імперських держав із тоталітарним політичним режимом. Ці ідеї в Україні завжди сприймалися як певна утопія та не мали широкої підтримки.

За сучасних умов лібералізм стає модною в Україні світоглядною й політико-економічною

концепцією. Однак проблема сучасного українського лібералізму полягає у використанні морально та політично застарілих концепцій класичного лібералізму. Для України, як і для низки країн посткомуністичного світу, характерний «синдром імплантування політичних систем». Певна частина демократичних сил України, зорієнтована на ліберальні моделі західного світу, свідомо або вимушено пропонує прищеплювати ці світоглядні засади країн-донорів на пострадянський ґрунт.

У працях «Що таке поступ?», «Роздуми про еволюцію в історії людства» Іван Франко намагався простежити розвиток живої природи від простих частинок живої матерії до людини [15, с. 328].

Ідею розвитку він поширював також на суспільство, де один суспільний лад змінюється іншим, більш прогресивним. І. Франко визнавав об'єктивну закономірність суспільного розвитку. Він засуджував суб'єктивно-ідеалістичні, волюнтаристичні погляди на історію суспільства як наслідок діяльності видатних осіб, вважаючи, що «великі королі, полководці й завойовники не тільки не «робили» і не «роблять» історію, а, навпаки, історія породила їх самих».

Письменник вважав, що в суспільстві боротьба за існування відбувається в двох формах («одичній» і «дружній») як наслідок здруження «одичності» і «спільності праці».

Таким чином, українська національна ідея була для Івана Франка однією з основних, постійно живила його творчу свідомість. Саме ця ідея дала йому можливість стати національним пророком, розбудити український народ. Він був свідомим того, що попередні політичні союзи й об'єднання не принесли та не могли принести Україні визволення. Колоніальну залежність як наслідок цих об'єднань могло бути усунуто лише через народну революцію й будівництво незалежної української держави.

З огляду на сказане можна дійти висновку про те, що на цьому етапі розвитку ідеалом для І. Франка була українська самостійна держава національної демократії у формі народної республіки, за що письменник-демократ боровся впродовж усього свого життя, а політико-правові погляди Івана Франка є органічною частиною його національно-демократичної ідеології, актуальність якої щороку зростає.

Література

1. Іван Франко і світова культура: матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (м. Львів, 11–15 вересня 1986 р.): в 2 т. / за ред. І. Лукінова. – К.: Наукова думка, 1990–. – Т. 1. – 1990. – 528 с.
2. Павличко Д. Іван Франко – будівничий української державності / Д. Павличко // Урок української. – 2006. – № 6. – С. 106–124.

3. Копиленко О. Політико-правові погляди Т. Шевченка та І. Франка / О. Копиленко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 1990. – 53 с.

4. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; за ред. Є. Кирилюка. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 26. – 1980. – С. 74–93.

5. Франко І. Про працю / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; за ред. Є. Кирилюка. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 44. – 1985. – С. 66–78.

6. Макаровський І. Идеологія І. Франка: філософсько-політологічний етюд / І. Макаровський. – Івано-Франківськ : Облдрук, 1995. – 25 с.

7. Франко І. Мойсей (поема) / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; за ред. Є. Кирилюка. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 5. – 1977. – С. 201–264.

8. Луців Л. Іван Франко – борець / Л. Луців. – Нью-Йорк ; Джер Ситі, 1968. – 653 с.

9. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота / Я. Грицак. – К. : Критика, 2006. – 631 с.

10. Драгоманов М. Листи до Івана Франка / М. Драгоманов // Драгоманов М. Вибрані твори : в 2 т. / М. Драгоманов. – Варшава, 1937– . – Т. 1. – 1937. – С. 83.

11. Лисяк-Рудницький І. Іван Франко у своїх німецьких писаннях / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою / І. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – С. 130.

12. Франко І. Одверті листи до галицько-української молоді / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; за ред. Є. Кирилюка. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 45. – 1985. – С. 401–409.

13. Возняк С. У пошуках суспільного ідеалу. І. Франко і соціалізм / С. Возняк. – Івано-Франківськ : Вид.-дизайн. відділ ЦІТ, 2006. – 230 с.

14. Забужко О. Філософія української ідеї на європейському континенті: Франківський період / О. Забужко. – К. : Наукова думка, 1992. – 119 с.

15. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; за ред. Є. Кирилюка. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 45. – 1985. – С. 300–348.

16. Макаровський І. Державотворчі ідеї Івана Франка / І. Макаровський. – Івано-Франківськ, 2007. – 50 с.

Анотація

Кисляк Л. Н. Політико-правові погляди Івана Яковича Франка. – Стаття.

У період розбудови України, у час, коли юриспруденція, політологія, судова система потребують змін, а також із нагоди 160-річного ювілею Івана Яковича Франка актуальним є вивчення його державницьких поглядів. У статті розглядаються політико-правові погляди Івана Франка як формовияв національного самоствердження подвижників української нації, а також їх впливу на розвиток національної ідентичності українців. Проаналізовано погляди Івана Франка на кон-

ституцію й законодавство Австро-Угорської імперії, надано комплексний і системний політико-правовий аналіз творчості видатного українського письменника з позиції висвітлення його державотворчих ідей в умовах розбудови незалежної України. Ідеалом для Івана Франка була українська самостійна держава національної демократії у формі народної республіки.

Ключові слова: суспільний ідеал Івана Франка, федералізм, демократичний націоналізм, український лібералізм, Австрійський парламент, Галицький сейм, Конституція Австрії 1867 р.

Аннотация

Кисляк Л. Н. Политико-правовые взгляды Ивана Яковлевича Франко. – Статья.

В период развития Украины, в то время, когда юриспруденция, политология, судебная система требуют изменений, а также по случаю 160-летнего юбилея Ивана Яковлевича Франко актуальным является изучение его государственных взглядов. В статье рассматриваются политико-правовые взгляды Ивана Франко как формопроявление национального самоутверждения подвижников украинской нации, а также их влияние на развитие национальной идентичности украинцев. Проанализированы взгляды Ивана Франко на конституцию и законодательство Австро-Венгерской империи, предоставлен комплексный и системный политико-правовой анализ творчества выдающегося украинского писателя с позиции освещения его государственно созидательных идей в условиях развития независимой Украины. Идеалом для Ивана Франко было украинское самостоятельное государство национальной демократии в форме народной республики.

Ключевые слова: общественный идеал Ивана Франко, федерализм, демократический национализм, украинский либерализм, Австрийский парламент, Галицкий сейм, Конституция Австрии 1867 г.

Summary

Kysliak L. N. Political and legal views of Ivan Franko. – Article.

During the period of development of Ukraine, at a time when the law, political science, the judicial system need to be changed, as well as on the occasion of the 160th anniversary of Ivan Franko is a topical study of its public opinion. The article deals with the political and legal views of Ivan Franko National expression of form affirmation ascetics Ukrainian nation, as well as their influence on the development of national identity of Ukrainians. The views of Ivan Franko in the constitution and laws of the Austro-Hungarian Empire, provided a comprehensive and systematic analysis of the political and legal creation of the famous Ukrainian writer from the perspective of public lighting his creative ideas in terms of the independent Ukraine. Ideal for the Franko was Ukrainian independent state of national democracy in the form of the people's republic.

Key words: social ideal of Ivan Franko, federalism, democratic nationalism, Ukrainian liberalism, Austrian Parliament, Galician Seim, Constitution of Austria of 1867.